

Mellem det menneskelige og det andet

AF ISAK WINKEL HOLM, PROFESSOR VED
INSTITUT FOR KUNST- OG KULTURVIDENSKAB,
KØBENHAVNS UNIVERSITET

Familiefaderens bekymring, en kort fortælling som Franz Kafka skrev i 1917, handler om et lille, besynderligt væsen ved navn Odradek. Fortælleren, den bekymrede familiefader, møder nu og da Odradek på loftet, på trappeopgangen, på gangene og i portrummet, og han giver et omhyggeligt signalement af dette væsen:

"Det ser ved første blik ud som en flad stjerneformet trådspole, og faktisk synes det også at være betrukket med tråd; ganske vist er det nok kun afrevne, gamle sammenknyttede, men også sammenfiltrede trådstykker af vidt forskellig art og farve. Det er dog ikke bare en spole, men fra stjernens midte kommer der en lille tværstav frem, og til denne lille stav følger sig så endnu én i en ret vinkel. Ved hjælp af denne sidstnævnte lille stav på den ene side og en af stjernens stråler på den anden, kan det hele stå oprejst som på to ben."

Den korte fortælling handler imidlertid ikke kun om den underlige dims som familiefaderen møder ude på trappeopgangen; den handler også om en vanskelig domsakt hvormed familiefaderen forsøger at forstå hvad det er for en dims. Vanskelighederne skyldes at den tobenede træspole står oprejst som på to ben og balancerer på grænsen til det menneskelige. Odradek er et "væsen", og ordet *Wesen* kan på tysk bruges både om dyr og mennesker, og da typisk om små børn og unge piger. Også stedordene balancerer på grænsen: i første halvdel af fortællingen omtaler familiefaderen Odradek som "det", men i anden halvdel bruger han pronominet "han".

Ordet "Art" spiller en iøjnefaldende rolle i fortællingen. Odradek er en "stjerneformet", på tysk en *sternartig* trådspole. Trådstykkerne omkring spolen er "af vidt forskellig art og farve". Umiddelbart kunne man tro at det var noget der var gået itu, men der er ikke noget der "kunne pege på noget i den art", snarere forekommer det hele "i sin art afsluttet". Og til sidst spørger familiefaderen sig selv om Odradek har haft

"en art mål, en art bestilling". Problemet ligger tydeligvis i at fælde en dom der kan artsbestemme Odradek: er der tale om et menneskeligt eller et ikke-menneskeligt væsen?

Når denne domsakt er vigtig, er det fordi den har konsekvenser for hvordan man skal behandle Odradek. "Naturligvis stiller man ham ingen vanskelige spørgsmål, men behandler ham – allerede hans lidenhed forleder en til det – som et barn." "Naturligvis," siger familiefaderen om en situation der ikke kunne være mindre naturlig, men selvom han efter bedste evne prøver at overbevise sig selv om det naturlige og selvfølgelige i hans måde at håndtere sagen på, lever den usikre domsakt videre i citatets afsluttende "som et barn". Denne gang balancerer det lille ord "som" på grænsen: taler familiefaderen om at behandle et menneskeligt væsen som det barn det er, eller taler han om at behandle et ikke-menneskeligt væsen som om det var et barn?

Kafkas litterære værker vrirler med den slags mellemvæsen der står og vipper på menneskeartens grænse; det kan være en krydsning mellem en handelsrejsende og en bille, mellem en cirkusartist og en abe, mellem et menneske og en bro eller, som Odradek, mellem et barn og en trådspole. Og værkerne vrirler også med mennesker der ganske vist tilhører menneskearten, men som alligevel befinder sig på grænsen af et politisk eller socialt fællesskab. Kafkas eneste skitse til et teaterstykke handler om en gammel vægter der holder vagt "på grænsen mellem det menneskelige og det andet"; meget tyder på at Kafka her tegner et signalement af sig selv.

Men *Familiefaderens bekymring* handler som sagt om dommen snarere end om dimsene. Der er ikke tale om et gripende vidnesbyrd fra en stakkels trådspole; der er heller ikke tale om et behjertet debatindlæg om det vigtige i at opføre sig moralsk rigtigt over for trådspoler. Fortællingen er snarere en indgående analyse af familiefaderens forgæves forsøg på at artsbestemme Odradek. Den tydeliggør den vanskelige domsakt der trækker en grænse mellem det menneskelige og det ikke-menneskelige, mellem medlemmer og ikke-medlemmer af det politiske fællesskab.

Den samme dom bliver fældet i *Forvandlingen*, formentlig Kafkas bedst kendte historie. Her vågner den handelsrejsende Gregor Samsa op i sin seng og opdager at han er forvandlet til et insektagtigt kryb med en panseragtig hård ryg og en hvælvet, brun bug opdelt i buedeformede bælter. Flere måneders senere, efter ihærdige forsøg på at få familielivet

til at fungere med en menneskestor bille i lejligheden, er det Gregors søster Grete der fælder den endegyldige dom:

"'Kære forældre,' sagde søsteren og slog som en indledning hånden mod bordet, 'sådan kan det ikke blive ved at gå. Det kan godt være I ikke forstår det, men det gør jeg. Jeg vil ikke nævne min broders navn foran dette udyr og siger derfor blot: vi må forsøge at skaffe os af med det. Vi har gjort hvad der var menneskeligt muligt for at pleje og udholde det, jeg tror ikke at nogen kan bebrejde os det mindste."

I de forløbne måneder har familien Samsa ellers omtalt monstret i Gregors værelse som "han". Men Grete siger ikke "vi må forsøge at skaffe os af med *ham*"; hun siger "vi må forsøge at skaffe os af med *det*." Hendes domsakt trækker en skarp grænse mellem menneske og ikke-menneske, mellem "han" og "det"; dermed skubber hun diskret Gregor ud af det menneskelige fællesskab.

Når Kafkas forfatterskab er aktuelt i dag, skyldes det ikke de berømte skildringer af autoritære fædre og absurde bureaukratier som vi plejer at forbinde med det "kafkaske". Det skyldes snarere hans omhyggelige analyse af den grundlæggende akt der trækker grænsen rundt om det politiske fællesskab. På Kafkas tid var det en grænse der blev trukket midt inde i Europa, og det var Kafkas jødiske familie og venner der endte uden for fællesskabet. I dag er det en grænse der bliver trukket ude ved Europas sydlige og østlige grænser. At læse Kafka er at lære at forstå at familiefaderens bekymring også er vores bekymring.

